

Anvisningar för utskrift av inspelningar och för dialektuppteckningar med fonten Dialekt Sve. Nivå 1

Anvisningar för fonetisk skrift finns på 2 olika nivåer. För utskrift av inspelningar och för uppteckningar på dialekt räcker i de flesta fall återgivning på nivå 1. Nivå 2 är avsedd för den som vill arbeta med noggrannare fonetisk återgivning. Återgivning med landsmålsalfabetet skulle motsvara en tredje nivå.

Om fonten Dialekt Sve

I denna font är alla a-n, å-n och ä-n runda och g är enkelt, dvs. inte "glasögon-g". Bokstavsformerna a, å, ä och g finns också tillgängliga i fonten om de behövs. Fonten innehåller alla vanliga bokstäver, siffror och skiljetecken på sina vanliga tangentplatser och dessutom en rad fonetiska tecken som man antingen skriver med kod eller genom att använda kommandot Infoga Symbol eller Infoga Specialtecken. Man byter alltså inte font medan man skriver utan använder sig av samma font hela tiden. Däremot kan man byta stil till **fet** eller *kursiv* om man vill. Längre avsnitt med dialekttext kan gärna skrivas med rak stil, men till enstaka dialektord och fraser insprängda i löpande text bör helst *kursiv* stil användas.

För att skriva de fonetiska tecknen kan man använda sig av kommandot Infoga Symbol eller Infoga Specialtecken. Man kan också lära sig var på tangentbordet de tecken man behöver sitter och skriva dem den vägen. För att få fram tecknet för tjockt l, *l*, kan man således trycka på pundtecknet (£), "alt Gr 3" på en PC och "alt 3" på en Macintoshdator.

Principer för utskrift och dialektuppteckningar

1. Den första principen är att skriva som det låter, ljudenligt (*judenlit*). När man upptecknar eller skriver dialekt kan mycket av normal stavning användas i den mån denna stämmer med uttalet och inte ger upphov till missförstånd av ljuden. Ibland kan det dock krävas särskilda tecken utöver dem som finns i det vanliga alfabetet.
2. Undvik att använda fler tecken än nödvändigt. Ofta räcker det med ett enda a, ä, ö etc., när t.ex. bakre (mörkt) a bara förekommer som långt som i riksspråkets *al* och främre (ljust) a bara som kort som i riksspråkets *all*, eller öppna ä- och ö-ljud bara uppträder framför r som i riksspråkets *ärta*, *ört*. Bokstäver som å och ô är då onödiga.
3. En god regel är att endast hålla isär ljud som av dialektalande själva uppfattas som väsentligen skilda språkljud. Skillnader som i den ena dialekten är oviktiga kan vara betydelsefulla i en annan dialekt: *kar* 'kar' – *kâr* 'karl' (Lappland), *grimmâ* 'grimma' – *grimma* 'grimman' (Uppland), *smâla* 'smattra, dundra' – *smala* 'smala' (Uppland). Som synes får man här ett annat ord eller annan grammatisk form, om man byter ut det ena ljudet mot det andra, och ljuden måste då hållas isär om man ska kunna göra rättvisa åt dialektens ljudsystem.
4. Vid behov av fler tecken än de nedan beskrivna eller vid andra problem, rådfråga Språk- och folkminnesinstitutet, Dialektavdelningen, Dag Hammarskjölds väg 19 (Box 135), 751 04 Uppsala. Telefon: 018-65 21 60, telefax: 018-65 21 65, e-post: registrator@sofi.uu.se

Ljuden och deras tecken

Vokaler

a-ljud skrivs med *a* som betecknar både främre (ljust) a-ljud och bakre (mörkt) a-ljud enligt punkt 2 ovan. Om man vill skilja mellan främre och bakre a-ljud är *a* tecken för det främre a-ljudet (som i riksspråkets *hatt*). Jämför *a* och *â* (under Särskilda vokaltecken nedan).

e-ljud skrivs med *e*. Bokstaven *e* används för "rent" e-ljud som i riksspråkets *het*, *sed*. Om dialekten inte skiljer mellan kort ä och kort e utan har ett slags mellanljud (s.k. Stockholms-e) skrivs endast *e*, t.ex. *hest*.

o-ljud skrivs med *o*. Bokstaven *o* används för ”rent” o-ljud som i riksspråkets *god*, *bonde*.

u-ljud skrivs med *u*. Både slutnare u-ljud (som i riksspråkets *hus*) och öppnare u-ljud (som i riksspråkets *hund*) tecknas med *u*. Jämför *û* (under Särskilda vokaltecken nedan).

å-ljud skrivs med *å* (i riksspråket *båll* i stället för *boll*).

ä-ljud skrivs med *ä* (i riksspråket *hänne* i stället för *henne*). Både slutnare ä-ljud och öppnare ä-ljud tecknas med *ä*. Om man vill skilja mellan ä-ljuden är *ä* tecken för det slutnare ä-ljudet (som i riksspråkets *äta*, *läsa*, *häst*). Jämför *â* (under Särskilda vokaltecken nedan). Om dialekten inte skiljer mellan kort ä och kort e utan har ett slags mellanljud skrivs endast *e*, t.ex. *hest*.

ö-ljud skrivs med *ö*. Både slutnare ö-ljud (som i riksspråkets *hög*, *öga*) och öppnare ö-ljud (som i riksspråkets *höst*) tecknas med *ö*. Jämför *ô* och *ø* (under Särskilda vokaltecken nedan).

Särskilda vokaltecken

a är tecken för bakre (mörkt) *α*-ljud (som i riksspråkets *hat*, *lag*).

â är tecken för ett öppet ä-ljud eller ett ljud mellan *a* och *ä* (som i riksspråkets *ärta*, *lära*, *värre*).

ô är tecken för en i många dialekter vanlig ö-haltig vokal, ofta å- eller u-färgad (som i ångermanländskt *kôl* ’kol’). Ljudet är eller påminner om rikssvenskt uttal av *ö* före *r* i *öra*, *hörn*). Jämför *û* (nedan).

û är tecken för ett öppet u-ljud (som i riksspråkets *hund*) eller ett ljud mellan *u* och *ö*. Tecknet bör endast användas i de fall uttalet av u-ljudet avviker från riksspråkets eller i dialekter (t.ex. Härjedalen) som tydligt skiljer mellan *û* och *ô* (se ovan).

ø är tecken för ett slutet ö-ljud (som i riksspråkets *hög*, *öga*). Tecknet bör endast användas i de fall uttalet av ö-ljudet avviker från riksspråkets, t.ex. *høra* (bl.a. Närke).

Diftonger

Diftonger skrivs med två vokaltecken, t.ex. *bein* ’ben’ (Jämtland).

Konsonanter

j-ljud skrivs med *j* (i riksspråket *jälp*, *jup*, *jus*, *jäst* i stället för *hjälp*, *djup*, *ljus*, *gäst*).

sje-ljud skrivs med *sj* (i riksspråket *sjärna*, *sjiva*, *sjorta* i stället för *stjärna*, *skiva*, *skjorta*).

tje-ljud skrivs med *tj* (i riksspråket *tjyrka*, *tjol*, *tjåsk* i stället för *kyrka*, *kjol*, *kiosk*).

äng-ljud kan oftast skrivas enligt riksspråkets stavning: *lång*, *lugn*, *bänk*.

tjockt l-ljud, s.k. kakuminalt l, skrivs med tecknet *l̥* (*tal̥a* ’tala’, *bol̥* ’bord’, *fäl̥k* ’folk’).

tonlöst l-ljud betecknas med *hl*, t.ex. *tjäohl* ’kjol’ (Norrbotten), *behl* ’betsel’, *hlog* ’slog’ (Ångermanland).

bakre r-ljud (”skorrande r”) behöver vanligen inte betecknas särskilt. Om man ändå – i dialekter där båda r-ljuden förekommer – önskar utmärka bakre r-ljud används tecknet *ɹ*.

w är tecken för ett konsonantiskt o-liknande ljud, liknande engelskans *w* (*Washington*): *wätt* ’vässa’ (Lappland), *kweld* ’kväll’ (Härjedalen).

Supradentala och kakuminala konsonanter, dvs. enhetliga "tjocka" t-, d-, n-, s- och l-ljud där r eller l har smält samman med följande konsonant som i uppsvenskt riksspråkligt uttal av *ort*, *ord*, *barn*, *fors* (*fårss*), *ärta* skrivs med teckenkombinationer som *rt*, *rd*, *rn*, *rs*, *rl* eller *lt*, *ld*, *ln*, *ls*. Man kan gärna välja att skriva efter samhörighetsprincipen, t.ex. *surt* (av *sur*) men *gul^lt* (av *gul*), *lårn* '(trä)låren' (av *lår*) men *gå^ln* (av *gå^l* 'gård' – en skrivning *gårn* kan givetvis också gå bra). Om konsonantljudet är kort dubbeltecknas helst den senare konsonanten, t.ex. *fortt* 'fort'. Om *rt*, *rd*, *rn* etc. i ord som *ort*, *ord*, *barn* uttalas klart åtskilda som i sydsvenska eller finlandssvenska dialekter anges detta i en särskild kommentar.

Längd

Lång konsonant dubbeltecknas som i vanligt skriftspråk (*katt*, *minne*). För övrigt dubbeltecknas lång konsonant när ljudlängden skiljer sig från rikssvenskt uttal eller när klarheten kräver det: *finnt* 'fint' (Norrbotten), *bynn* 'byn' (Uppland), *blåsst* 'blåste' (Ångermanland). Onödig dubbelteckning av lång konsonant i konsonantgrupp bör undvikas. Följ så långt som möjligt vanlig stavning, t.ex. *pusta*, *halta*, *stark*, *vänd* – inte *pussta*, *hallta*, *starrk*, *vännnd*.

Långt vokalljud anges med kolon efter vokalen när ljudlängden skiljer sig från rikssvenskt uttal eller när klarheten kräver det, t.ex. *pu:sta* 'pusta' (Uppland), *skrä:ma* 'skrämna' (Hälsingland).

Accent

Accenter behöver i allmänhet inte användas, särskilt inte i löpande text, annat än för att ange accentuering som avviker från riksspråkets eller om ordet blir svårt att genomskåda utan accenttecken. (Accenttecknen sitter längst upp till höger på tangentbordet.)

´ betecknar akut accent (accent 1) som i riksspråkets *a´nden* (av *and*), *to´mt* (av *tomt*).

` betecknar grav accent (accent 2) som i riksspråkets *a`nden* (av *ande*), *to`mt* (av *tomte*).

Vid cirkumflex accent, dvs. när en vokal uttalas "dubbelt" och fördelar sig på två stavelser, dubbeltecknas vokalen som i riksspråkets *jaa* 'ja', *nää* 'nej', t.ex. *kaast* 'kasta' (Jämtland).

Övriga tecken

Apostrof (') kan användas för att beteckna att följande konsonant (vanligen *n*) är stavelsebildande, t.ex. *vatt'n* 'vatten'. Oftast behöver detta dock inte markeras. (Apostroftecknet sitter på samma tangent som tecknet *, oftast till höger om bokstaven ä.)

De särskilda tecknens läge

Tecken	Tangentbordsläge (PC)	Tangentbordsläge (Macintosh)
<i>a</i>	akut accent + a	akut accent + a
<i>â</i>	â (tak + a)	â (tak + a)
<i>ô</i>	ô (tak + o)	ô (tak + o)
<i>û</i>	û (tak + u)	û (tak + u)
<i>ø</i>	ctrl / + o	alt ö
<i>£</i>	£ (alt Gr 3)	alt 3
<i>ℓ</i>	alt Gr r	alt r

Uppsala den 30 sep 2002

Birgit Eaker
birgit.eaker@sofi.uu.se